

Beskrivelse

over

STRELITZIA REGINÆ.

af
samme Forfatter.

Udi Maaret 1773 kom ved Hr. Banks en Plante fra Gothaabs Forbjerg til Engeland, som under Navn af Heliconia bihai af Hr. J. Miller blev afbildet. Nøiere Betragtning lærte snart Hr. William Mitton, at dens Bestemmelse var urigtig, hvorfor han ved Beskrivelsen in horto Keuensi 1789. Tom. I. pag. 285. tillagde den Navn af Strelitzia Reginæ. Sat. Commandeur. Capitain Bille, som fik dens Rod paa Cap, var ei fornedelst sin Død i Canalen, selv saa Inkkelig at kunne bringe den til sit Fædreland, hvilket skeede af hans Estermand i Commandoen Hr. Capitain Bielle, som afleverede den 1783 til Universitetets Have. I Keu blomstrede den i April og Mai; hos os første Gang 1790 i Januar og Februar, og havde den Lykke at skaffe sig Hoffet og den største Deel af Byen til Beskuere, som alle have beundret den udvortes Pragt af dette seldne Blomster; Men da dens forborgne Merkværdigheder have unddraget sig Mængdens Dine, har jeg troet, at mange ville ønske sammes nøiere Udvikling og Oplysning; og endsskiønt Hortus Keuensis har bestemt Slægten, og givet os Tegningen saaledes, at den ikke af Urtekyndige kan misliendes, saa ere dog endeel Merkværdig-

værdigheder bleve urørte, og Frugtdæslenes samt Honning-Huusets Sammenhæng og fuldstændige Bygning ikke noksom oplyste. Dette tilligemed den Opsigt, som Planten baade her og udenlands gjorde, have givet Anledning til den Afhandling, som jeg nu har den Ære at forelæse Selskabet, ledsaget af Figurer saavel over Planten selv som dens særskilte Deele, besynderlig Honninghuuset og Avlings Redskaberne tegnede af Porcellains Fabrikens berømte Maler Hr. Beyer, under Opsigt af Hr. Geheimeraad Holmskiold, hvis erfarne Æde og træffende Dom over slige Kunstarbejder saa overflødig ere beviiste, at de ikke behøve min Roes. Ved Afhandlingen har jeg haft Hensigt til to Slags Læsere: Urtekyndige, for hvis Skyld jeg udi det lærde Sprog har forfattet en Beskrivelse med al den Udførlighed, som Monographien af saa rar ogielden en Plante udkræver, og en anden i Landets Sprog, som giver Æstfere af Videnskaben, men mindre kyndige saavel i det lærde Sprog som de botaniske Kunst-Ord, tilstrækkelig Oplysning om dette Blomsters usædvanlige Bygning, og tillige afhandler dens andre Merkværdigheder og Forhold til andre Planter. Den latinske Beskrivelse:

RADIX repens, crassa, teres, succosa, pallide flava, convallariae polygonati non multum dissimilis, sed magis glabra.

PETIOLI plures, sature virides, glabri, subtilissime striati, i pollicem ad basin crassi, inde sensim extenuati, infima parte sese mutuo et scapum amplexantes; *alis* sensim decrescentibus, marginem oppositum primum obvolventibus, tandem utrinque inflexis, et continuatione orarum sulcum in tota superioris aciei longitudine facientibus aucti; intus parenchymate farcti cavernoso; cavernis quadrangularibus inæqualibus, in duplici serie per sepimenta striata interstinctis; una alteraque per tenuiores lamellas subdivisa.

FOLIA lanceolata, stricta, apice reflexa, coriacea; lineis parallelis, subtilissimis, obliquis, sursum patulis, marginem directo apicem versus cursu petentibus, quas in superiore pagina porca, in inferiore respondentibus *livæ* semipollicem distantes interstingvunt, striata; costa crassa a priori parte sinuata, pallida, a posteriori gibba, cum folio concolore percursa; scissuris in juvenili ætate paucioribus, in provecta pluribus ad costam usque deductis

nun-

nunquam non fissâ. Perfectissima ultra pedem longa, ad basin sesquipalmum lata, dextro imprimis margine constanter undulata.

CAULIS. SIVE SCAPUS simplicissimus bicubitalis, teres, ad basin pollicem circiter crassus, inferiori $\frac{1}{4}$ parte foliorum vaginis cinctus, cæterum *bracteis* circiter 6 imbricatis, oblongis, concavis, glaucis penitus obvolutus; quarum inferiores 4 molles acuminatæ, muticæ, steriles, cauli semper circumplicatæ, verticales; superiores 2 mucrone pungente armatæ, in spathas floriferas abeundo fere horizontales.

CALYX. SPATHA flores per successionem emittens, monophylla, septemuncialis, 4-flora, patentissima, rigida; inferiori regione conduplicata, ventrosa; apice subulato rigido fere biunciali terminata; utraqve aurantiaci coloris ora arcte connivens. *Pelliculæ* plures inæquales lanceolatæ, imbricatæ, albescentes, tenuissimæ, sericum mollitie referentes, corolla breviores, Spathæ parietibus et florum fasciculo interpositæ.

COROLLA 4-uncialis circiter, crocea, monopetala, tripartita. *Laciniis* patentibus in tubum brevissimum germen coronantem confluentibus. *Due præcoces* oblongo-lanceolatæ, obtusæ, nectario oppositæ, carina dorsali in 2 segmenta disco depressa inique divisæ, angustiorum altero vicinum focii marginem inferiorem dimidium obvolvante. *Tertia serotina* a præcocibus proxime succedentis corollæ laciniis protrusa, cymbiformis; tumido ventre nectarium, subulato apice stigma excipiens; carina acuta ad basin imprimis eminentissima, indeque per germen decurrente in 2 partes æquales divisæ.

NECTARIUM TRIPHYLLUM. *Folia* 2 petaloidea, coloris profunde cærulei, longitudine, latitudine et structura reliqua paria; ultra pollicem corolla breviora, concava, a posteriori parte, qua per totam longitudinem unum alterius se subducit oræ, conglutinata; *sursum* in sagittam biuncialem, vertice truncato sinuatam, obtusis infra desinentem appendiculis; marginibus crispis priora versus reflexis conniventem dilatata. *Media* parte in pedamen angustius concavum, genitalia includens, ora utraqve patula laxius undulatum contracta; latiore de novo *basi* in dorso et utroque latere nectarii fundum effici-

entia,

entia, quibus a priori parte supra præcocium laciniarum basin apponitur 3 MINIMUM erectum, ovatum, cum acumine molli obtusum, ferruginei vel spadicei coloris.

Ingentem viscidi glutinis trans utramque squamæ hujus oram effugientis, inde corollæ basin suppositumque germen inundantis, et tandem per scapum defluentis laticem ablegat nectarium.

STAMINA. *Filamenta* 5 teretia e vertice germinis nata, libera, sesquivincialia, a nectario intra cymbiformem laciniam concluso obvoluta. *Antheræ* lineares, angustæ, compressæ, bivinciales, vicinis inter se marginibus et nectarii sagittæ agglutinatæ; hinc prima ætate latentes, erectæ, et a *pollinis* in vermiculos coacti glomeribus candidissimæ; in proVectiore demum, soluta cohæsione, in spiras extra nectarium dependentes, contortæ, polline excusso effatæ, testacei coloris.

PISTILLUM in recentibus floribus sinui petali cymbiformis insidens, in marcescentibus inde elapsum et liberum. *Germen* inferum, sesquivinciale, incurvum, obtuse triquetrum, inferiora versus sensim angustius. *Stylus* triuncialis, teres, inferiori parte flexuosus, post transitum per antherarum tubum cotula dentata terminatus. *Stigma* uncia longius lineari-lanceolatum, compressum, cotulæ styli supra nectarium impositum; junioribus bifidum, integrum, candidum; proVectioribus apice primum fissum et fuscum, tandem tripartitum, totum nigerrimum.

PERICARPIUM. *Capsula* incurva, triquetra, trivalvis, trilocularis. *Semina* plurima, rotunda, parva continens.

Beskrivelsen fattet i Korthed bliver da i vort Sprog saaledes:

Fra en flødsuld, søer, trin, og strax under Jorden krybende Rod udgaae fra de 2 modsatte Sider mange over 2 Alen lange, ved Grunden vingede Blad-Stilke, som hver især endes med et stivt Blad af en Fods Længde, neden til bredt, oven til spidst, finstreget, uden Aarer og Nerver.

Stammen ovisiger enkelt, indfattet neden til af Bladstilkens Vinger, siden omsvøbt af 6 Bladskeder (bractææ) hvoraf de to øverste forandres til
Blomster-

Blomster: Bølge, Spathæ, hvilke ere fiive, over 6 Tommer lange, spydede, inden til udforede med tynde og silkebløde Hinder, udladende igiennem deres øverste sammenknebne Sprække efterhaanden 4 Blomster.

Blomsterne uden Bæger, over 4 Tommer lange, af en gul Farve, begyndende med en kort i 3 Lapper skaaet Tub, hvøraf 2 brede, flade, lan- zetagtige, Honning-Huset modsatte og tilfuge; det 3die, 8 eller flere Dage sildigere, ligner en skarpløst Jolle, oventil endet i en lang Spids, som giemmer i sin bugede Huulhed Honning-Huset, og i Spidsens Rende Frugt-Knappen & Stigma.

Et Honning-Huus affondrer og bevarer en stor Mængde seigtig Slim, som sammenklimer bag til dets 2 største Blade imellem sig og begge med Støv Ledikerne, bestaaende af 2 vende store tyrløblaade Blade, hvilke neden til giere et huult Rør, oven til en fordoblet Piiil, som begge bagtil sammenklimede, fortill sluttede ved de sig mødende krusede og belggede Kanter, gandske indslutte Fødsels- Deelene, hiulpsne af det 3die meget korte, stumpspidsede, lysebrune, som ligger sig foran tet op til Grunden af de 2 øvrige.

Fem $3\frac{1}{2}$ Tommer lange Støv-Stoffe udspringe fra Toppen af Frugten, hvis 2 Tommer lange til et Rør imellem sig sammenklimede Støv-Lediker fra den spædste Ungdom med et overflødig klumpet Sæde-Meel ere belagte.

Frugt-Knubben, krum, trekantet, neden til smalnet sidder under Blomstret, fra hvis stumpede Tisse en 3-Tommer lang, sveiet Frugt-Naal igiennemtrænger Støv-Ledikernes sammenklimede Rør, endende sig oven til i en tandet Skaal, som omfatter Grunden af en (over 1 Tomme) lang sammenstrykket Frugt-Knap, hvilken ved en tynd Skure paa begge Stæder først er mærket, siden fra Spidsen neddad deelt i 3 Stykker.

Frøe-Huusset afdeelt i 3 Num huuser mange smaa Frøe-Korn.

Udi det Linneauske System er den in Horto Keuensi givet Plads i Klassen Pentandria, hvorimod vel en heel Deel kunde være at erindre. De i et Rør sammenklimede Støv-Lediker, som giennemtrænges af Naalen, giere den meget bequommere end enten Viola eller Impatiens til at indlemmes i den sidste Orden af Syngenesia, og Støv-Stenglernes Udgang fra Germen og Sammensmeltning til en giennemboret Pille skaffer den langt større Ret end

Passiflora, Arum, Calla etc. til Borgerskab i Gynandria *); Men da den allerede har faaet en Plads; da den sidste Orden af Syngenesia, som udskiemmer og forstørrer en naturlig og derhos overmaade vidtstædig Klasse, for længe siden burde været anvist en med dens Bygning mere overeensstemmende Stød, og en Deel af Gynandriae Slægt neppe ved Klassens nyere Prøve og rigtigere Bestemmelse ville beholde deres Plads i samme, vil jeg ikke bidrage ved en nye Tilgiangeres Indbringelse at formeere enten den eene eller anden af disse Klasser, men lade Strelitzia staae, hvor den er henfat.

Udi det naturlige System bliver dens Stød udi den VIII. af Ridder Linné's Ordener iblandt Plantas scitamineas, og i den IX. af Hr. Adanson's Familier iblandt Zingiberes eller Ingefær, hvortil dens Blades og Bladstilkes ud- og indvortes Dannelse og Ordning, det saftige Honning-Huus, Støvstenglernes Udspring, Frugt-Naalens Enkelthed, Frugtes Stød og Inddeeling, med eet Ord, hele Skikkelsen beretter den. Strelitziae Bladstokke ere vingede, søere, udfulede, inden til hullede og kniplede, som vores Damers grosse beauté, som efter min Tanke saavel som Musæ Bladstokke, hos hvilke Linn. i Musa Clif. 4to. 1736. pag. 37. §. 27. har anmærket samme Egenheder, give en Lærer i Botaniken de tydeligste Exempler til at forevise sine Discipler structuram utriculorum. Bladene selv ere strengede, og paa den øverste Side strengede i dem alle, med den Forsskiel, at begge saavel Strenger som Streger gaae paa tværs, i hiine med en næsten ret Vinkel ud fra Hovedstrengen, i vores derimod fløvt med en spids Vinkel mod Spidsen og en stump mod Grunden, men alle 3 faae Rister, som stenge Bladet ei sielden lige

*) Tuden eller annulus antherarum, er en huul paa 5 Fødder opreist Pille (columna) hvilken bringer Støv-Ledikerne rundt om Frugtnaalen (stylus) strax under Knappen (stigma) lignende deri de rette Gynandrae eller orchideae, at denne Columna er sammenkluuet med nectario. Udi denne Klasse er megen Anomalie. Førtes ikke Ari Familie rettere til Polyandria polygynia? Bringes Manter, hvis Støvstengler udgaae fra stigma og stylus; ja fra en Columna under Germen til Gynandria, hvorfors da ikke ogsaa de, som udgaae fra Germen? Hvad Privilegium have de 2 Deele af Pistillen for den 3die, for hvis Skyld de øvrige dog ere? Hvorfor Xylophia her, hvis antherae ere fæstles in apice Germinis fremfor de som sidde paa filamenta? Hvorfor Grewia hvis filamenta udgaae fra basi germenis mere end de mange Uliaceae superae? umbellata? fructiflora? etc. hvis organa masculina udgaae fra fæmineo principe. Skulde det være rettest med Rojen at anføre allene orchideas under denne Klasse? eller udelukke den med Thunberg?

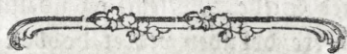
lige til Hovedstrengen. Bladets Kant er uftæret paa dem alle, dog have vores den Besynderlighed, at dets høire Kant (forfra seet) neden til er gandske bølget, da paa den venstre enten findes ingen, eller allene en og anden bølget Svei; mod Spidsen er Bladet paa begge Sider fladt og ret.

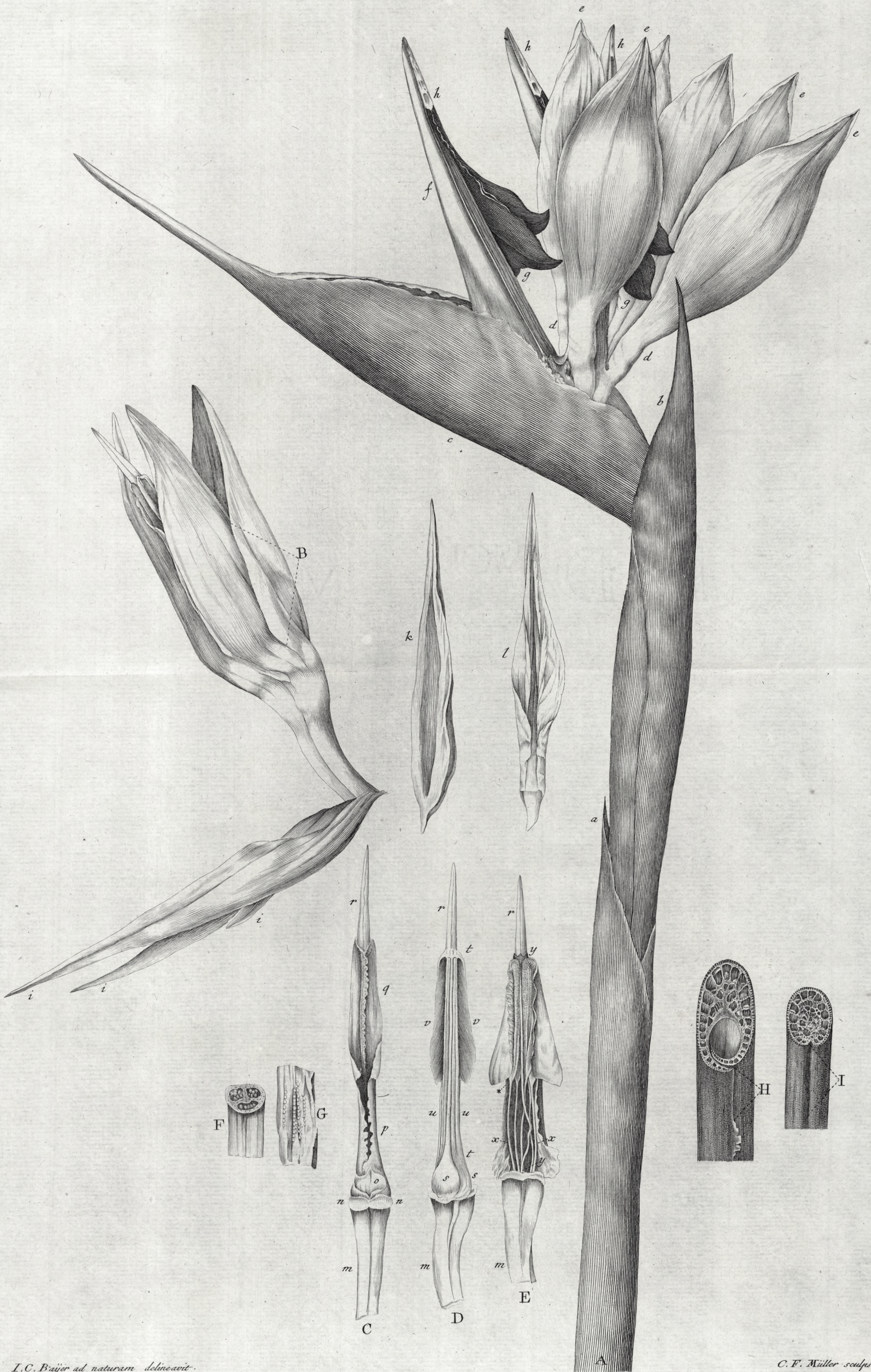
Vores har som Heliconia 3 Blomster-Blade, Musa saaledes som den i sin Fuldkommenhed paa Jøde-Stødet af Horti Malabarici Forfattere og Plumier er seet, allene to, det øverste fem-, det nederste tretandet. Heliconiæ Honning-Huus bestaaer af 2 ulige Blade, Musæ af 3 efter Plumier, 2 lige-dannede længere, og det 3die kortere; Vores Strelitzia ligeledes, men af en meget kunstigere Bygning. Dette Huus er i denne og Musa (Lin. l. c. pag. 37.) opfyldt med en overflødig Sliim, som formodentlig ikke heller savnes i Heliconia.

Støv-Stenglerne udgaae i dem alle af Frugtens Tisse, ere 5 i Heliconia og Strelitzia, 6 ubi Musa, hvilke endog i Linn. floribus Hermaphroditis efter Hr. Adansons i den Post vægtige Vidnesbyrd ere fuldkomne og støvfulde. Støv-Ledikerne ere frie paa Musa og Heliconia men i Strelitzia imellem sig og med Honning-Husets Blade sammenlimede, omringede i hiine af samme; i vores ei allene deri, men og i Jolle-Bladets Huulhed indsluttede. Frugten er trekantet, trekantet og saftesuld paa dem alle, i hvis Rum sidde mange smaa runde Frø-Korn paa de 2 første; men paa Heliconia et eeneste. Skaberen, som shaver saa kunstig bygget og smykket Strelitzia Blomster, har ikke havt mindre Omsorg for dets Uol og Formeering. Blomsterne ere ikke allene bevarede i en Bælg for Lustens Naahed og andre Kreaturers Overlast; men denne Bælg er inden til udføret, og Blomster-Pakken omgierdet af tynde silkebløde Hinder, som afsørge eller i det mindste formilde Bælgens Tryk, indslutte Honning-Saften med Sæde-Meelen, og udelukke Fugtighed. Ethvert Blomsters Uolings-Deele ere desuden ved et dobbelt Omsvøb omgivne og sammenholdne. Frugt-Knappens Udelukkelse af Honning-Huset i de fuldvorne Blomster hindrer ikke Besvangrelsen, som formodentlig skeer her som i Syngenesia i de spæde, og ved de tiilig til Fuldkommenhed bragte Ledikers Meel-Regn paa den sildigere opstigende Frugt Naals Knap; hvortil kan lægges, at Blomsterets horizontale Leie i Bælgen endog letter Støvet Veien til Knappen i de fuldvorte. At Støv-Ledikerens Ring om Naalen og Knappens faste Leie i Jolle-

Bladets Rende ere indrettede til at forhindre den lange og slanke Naals Omvænkning og Slingring til Formveerelsens Tab sluttet rimelig af Blomsternes sidste Alder; da efter Besvangrelsen Slimet udtørres, Ledikerne adskilles, Knappen forlader Renden, sidste bliver sort, tredeelt og opreist, første støvløse, lysebrune, suerklede og mellem Blomstrets Lapper nedhængende.

Da *Heliconia* er *Musa* saa lig i al sin udvortes Anseelse, er det mindre Under, at den saa længe har været henført til samme Slægt, som at den for sine enkelte store Frø:Korns Skyld er skilt fra samme. *Strelitzia* Bygning har naagt al sin Forskiellighed stor Lighed med *Musa*; Foruden forhen anførte Overensstemmelse, synes i begge Besvangrelsen for største Deelen at skee før end Blomstrets Udgang af *Spatha*. Alle de øverste Blomster ere abortientes (tabe Fosteret) i *Musa* efter *Wanson*; mig har syntes, at og samme Skiebne hie de ndi den underste *Spatha* indsluttede Blomster af *Strelitzia*, hvori jeg har fundet spæde Støv:Leediker meelede uden Spor til Germen, formodentlig af een og samme Aarsag: nemlig, at Plantens Kraft havde udtrømmet sig i at bringe de første til Fuldkommenhed. I Frugten ligne de (Størrelsen undtagen) sig begge; men hele *Strelitzia*'s Anstand, Blomster:Krones og Honning-Huuses meget forskiellige, pragtfulde Bygning, Støv:Stenglernes Sammenlimning ic. vil sikre den for nogen Tid at blive sammenbragt enten med *Musa* eller *Heliconia*. Den Hoiagtelse og Erkiendtlighed, som først har indført, vil og herefter opfordre enhver til at lade saa stort og af *Floræ* Rige fortient et Navn blive som et ævigt Mindesmærke i Videnskaben urolket.

Explicatio Iconis.

- A. Superior dimidiati scapi pars, quam tres obvolvunt bracteae; *inferior* a acuta, apice mollis, mutica; *media* b inferiorum florum spatia in brevem strictamque cuspidem producta; *summa* c mucrone rigido biunciali armata, fasciculi 4. flori Spatha.
- d d. Quatuor flores exitu e spatha sibi succedentes.
- e e. Corollae petala 2 majora praecocia.
- f. Tertium cymbiforme, serotinum.
- g g. Nectarium in sinu petali f recubantis sagitta.
- h h. Stigmatis supra nectarium eminentis in petali f cuspede sedes.
- B. Flores bini e spatha exempti, in quibus modus, quo angustius praecocium segmentum opposito simili inferiore dimidia parte incumbat, monstratur; *pelliculis* iiii inaequalibus mollissimis florum fasciculum obvallantibus a germinum basi reflexis.
- k. Petalum cymbiforme, cuspidatum, ungue conico cum germinis dorso confluentem, depresso a fatero exhibitum.
- l. Idem a priori parte undulatum, *media* pro nectario excavatum.
- C. Germen cum nectario et stigmate a priori parte. m m m. *Germen* hic et in frequentibus, inferum. n n Loca insertionis petalorum praecocium. o Nectarium petalum minimum, reliquorum majorum basi praefixum, quorum inferior pars p *pedamentum* dicta oppositis et per sinuatam rimam discretis oris parcius est undata, superior q *sagitta* prominente orarum arctissime conniventium limbo minutissime crispata. r r r stigmata truncati nectarium clivulis imposita.
- D. Eadem a parte posteriore. f bases petalorum nectarium majorum, quorum sinistri ora per totam longitudinem t t opposita dextri se subducit. u u *Striae*, staminum in nectario reconditorum vestigia. v v utraque sagitta *ala*.
- E. Nectarium diductum, quo latentia intus generationis organa appareant. x x *filamenta* cum antheris, dextri lateris extrema * pollinis vermiculis tota obsita. y y a germinis apice exeunt *stylus* primum tortuosus, inde rectus, tubo antherarum perforato, in *corulam* stigma excipientem desinens.
- F. Pericarpium transversum secti *loculi*, *dissipimenta*, *semina*.
- G. Ejusdem loculi duo per longitudinem aperti cum contentis seminibus.
- H. Infima petioli pars intus cavernis reticulata; alis, quarum altera alteram obvolvit, utrinque aucta.
- I. Alia extremi petioli particula cavernosa structura priori similis; ab inflexis vero alarum marginibus in angulum priora versus patulum confluentibus nascitur *falculus*, per summam petioli regionem decurrens.

